

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI VA ULARNING AXLOQIY QADRIYATLARNI ANGLASH JARAYONI

Xolmo'minova Aziza Zafar qizi

TerDPI tayanch doktoranti

+998902949900

xolmuminovaa1999@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining axloqiy qadriyatlarni anglash jarayoni, bu jarayonning psixologik-pedagogik xususiyatlari va uni shakllantirishda samarali metodlar haqida so'z yuritiladi. Shuningdek, o'qituvchi va oila hamkorligining bu boradagi roli yoritiladi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, axloqiy tarbiya, qadriyatlar, o'quvchi shaxsi, pedagogik jarayon, ijtimoiy muhit.

Yangi avlodni tarbiyalashda axloqiy qadriyatlar muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, boshlang'ich sinf davri bola dunyoqarashining shakllanishi, ijtimoiy normalar va axloqiy me'yorlarning anglanishi bosqichidir. Shu bois bu davrda axloqiy tarbiyani to'g'ri yo'lga qo'yish nafaqat ta'limning, balki jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biridir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari sezgir, emotsional, taqlidga moyil bo'lishadi. Ular o'qituvchining shaxsiy namunasi va atrofdagi voqea-hodisalarni kuzatish orqali axloqiy tushunchalarni anglay boshlaydilar. Bu bosqichda axloqiy tarbiya og'zaki ta'sirdan ko'ra amaliy faoliyat orqali samaraliroq bo'ladi.

Bugungi kunning muhim masalalaridan biri bo'lgan axloqiy qadriyatlarning turlari va mazmuni nimada ekanligini ko'rib chiqadigan bo'lsak, avvalo axloqiy qadriyat tushunchasi to'xtalib o'tmog'imiz lozim.

Axloqiy qadriyatlar — bu shaxsning xulq-atvori, munosabatlari va qarorlarini belgilab beradigan, jamiyat tomonidan ma'qullangan, ijobiy ijtimoiy-huquqiy va madaniy me'yorlarga asoslangan tushunchalar tizimidir. Ular insonning ijtimoiy hayotdagi yo'l tutishini, boshqalar bilan munosabatini va o'zini baholash mezonlarini shakllantiradi.

Ilmiy nuqtai nazardan pedagogika, sotsiologiya va psixologiyada axloqiy qadriyatlar quyidagicha talqin etiladi:

Soha	Yondashuv
Pedagogika	Tarbiya vositasi sifatida axloqiy qadriyatlar shaxsning kamoloti va ijtimoiylashuvini ta'minlaydi.
Psixologiya	Qadriyatlar – bu shaxsiy e'tiqod va motivatsiyalarning markaziy qismi; ular orqali inson o'zini va atrofni baholaydi.
Sotsiologiya	Jamiyatning barqarorligi va ijtimoiy tartibni ta'minlovchi norma va qadriyatlar tizimi.

Shuningdek, axloqiy qadriyatlar ko'p qirrali bo'lib, ular quyidagicha tasniflanadi:

- **Umuminsoniy qadriyatlar:** halollik, adolat, mehr-oqibat, insonparvarlik, tinchliksevarlik;
- **Milliy qadriyatlar:** vatanparvarlik, o'z ona tiliga hurmat, urf-odatlarga sodiqlik;
- **Shaxsiy qadriyatlar:** o'ziga va boshqalarga hurmat, ijobiy o'z-o'zini baholash;
- **Ijtimoiy qadriyatlar:** jamiyatga foydali bo'lish, mas'uliyat, o'zaro hurmat.

Axloqiy qadriyatlar har bir jamiyat hayotining ma'naviy-axloqiy asoslarini tashkil etadi. Ular insonning o'zini va atrofdagilarni baholashi, harakatlarini to'g'ri yo'naltirishi, ijtimoiy me'yorlarga amal qilishi uchun zarur bo'lgan axloqiy mezonlar tizimidir. Ta'lim tizimi esa bu qadriyatlarni shakllantirish va yosh avlod ongiga singdirishdagi eng muhim ijtimoiy institut sanaladi.

Ta'lim jarayoni nafaqat bilim berish, balki *shaxs kamoloti, axloqiy qarashlar, fuqarolik pozitsiyasi va ijtimoiy mas'uliyatni* tarbiyalashni ham o'z ichiga oladi. Ayniqsa, globallashuv, axborot oqimining kuchayishi, zamonaviy tahdid va illatlar kuchayayotgan bir paytda yosh avlodda axloqiy immunitetni shakllantirish zarurati tobora ortib bormoqda. Bu jarayonda axloqiy qadriyatlar — yo'naltiruvchi kompas, ruhiy tayanch va ijtimoiy barqarorlik kafolati sifatida namoyon bo'ladi.

Ta'lim tizimida axloqiy qadriyatlarning ahamiyatini quyidagi asosiy jihatlar orqali ko'rsatish mumkin:

1. Shaxs kamolotini ta'minlash. Axloqiy qadriyatlar insoniylik, halollik, adolat, vijdon, mas'uliyat, hurmat kabi muhim fazilatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ta'lim oluvchilar bu qadriyatlar asosida shaxs sifatida shakllanadi, o'z xatti-harakatlarini baholashni, mustaqil qaror qabul qilishni o'rganadilar.

2. Ijtimoiylashuv va moslashuvni yengillashtirish. Axloqiy qadriyatlar bolalarning o'z tengdoshlari, o'qituvchilar, jamiyat a'zolari bilan sog'lom munosabatda bo'lishini, nizolarni hal qilishda to'g'ri yo'l tutishini ta'minlaydi. Bu esa ijtimoiy muhitga muvaffaqiyatli moslashuvni osonlashtiradi.

3. Milliy o'zlik va fuqarolik ongini shakllantirish. Ta'limda milliy qadriyatlar – vatanparvarlik, tilga hurmat, an'analarni asrash, buyuk ajdodlar merosini e'zozlash singari tushunchalar orqali yoshlarda o'z milliy o'zligini anglash, xalq va Vatanga sadoqat tuyg'ulari rivojlanadi. Shu orqali ular ongli, fidokor va mas'uliyatli fuqaro sifatida voyaga yetadilar.

4. Ma'naviy immunitetni kuchaytirish. Zamonaviy axborot muhitida bolalar turli salbiy ta'sirlarga duch kelishadi. Axloqiy qadriyatlarni puxta egallagan shaxs bunday holatlarga nisbatan tanqidiy yondasha oladi, yomon va zararli odatlardan o'zini himoya qilishga qodir bo'ladi.

5. Xulq-atvorni boshqarish va baholash mezon. Axloqiy qadriyatlar bolaning kundalik hayotdagi xatti-harakatlarini tartibga soluvchi ichki “yo'l xaritasi” hisoblanadi. Masalan, bolalar “to'g'rilik”, “adolat”, “o'zaro hurmat” kabi qadriyatlar asosida o'zlarini va boshqalarni baholay boshlaydilar, bu esa sog'lom muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

6. Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish. O'zida axloqiy qadriyatlarni mujassam etgan o'quvchi o'qituvchiga, sinfdoshlariga va fanlarga hurmat bilan yondashadi. Bu esa o'z navbatida ta'lim samaradorligini oshiradi, dars jarayoniga ijobiy muhit yaratadi. Bunday sharoitda o'zlashtirish darajasi ham yuqori bo'ladi.

7. Kelajak jamiyat uchun mas'ul shaxsni tayyorlash. Bugungi ta'lim ertangi jamiyatning asosiy negizini tayyorlaydi. Axloqiy qadriyatlarga ega bo'lgan, mas'uliyatli, ijtimoiy faollikka moyil shaxslar kelajakda jamiyat taraqqiyoti uchun hal qiluvchi kuchga aylanadi. Shu bois, axloqiy tarbiya va qadriyatlar ta'lim strategiyasining ajralmas qismidir.

Xulosa qilib aytganda, axloqiy qadriyatlar ta'lim tizimi uchun ma'naviy asosi, shaxsiy taraqqiyot uchun ichki tayanchi va jamiyat barqarorligi uchun strategik mezon hisoblanadi. Ta'lim tizimi shunchaki bilim emas, balki qadriyat beruvchi tizim bo'lishi lozim. Faqat bilimli emas, balki tarbiyali, halol, adolatli va fidokor yosh avlod tarbiyasigina millat kelajagini porloq qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Абдуллаева, Г. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarida axloqiy tarbiyani shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Axmedov, N. (2019). Pedagogik mahorat. – Toshkent: “Yangi asr avlodi” nashriyoti.
3. To'raqulova, M. (2020). Bola tarbiyasida axloqiy qadriyatlarning o'rni // Pedagogik izlanishlar jurnali, №2.
4. Қораев, Н. (2018). Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti.

5. Xolmurodova, S. (2020). Axloqiy tarbiya: nazariya va amaliyot. – Samarqand: Ilm Ziyo nashriyoti.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi (2022). Umumiy o'rta ta'limda axloqiy tarbiyaning holati va rivojlanish yo'nalishlari. – Toshkent.
7. Davlat ta'lim standarti. (2022). Boshlang'ich ta'lim: o'quv dasturlari va metodik ko'rsatmalar. – Toshkent: O'zR XTV.
8. Васильева, М. И., & Гербова, В. В. (2017). Этика и нравственное воспитание в начальной школе. – Москва: Просвещение.
9. Макаренко, А. С. (2015). О воспитании. – Москва: Педагогика.
10. Ходжиева, М. (2023). Milliy qadriyatlar asosida o'quvchilarning axloqiy ongini rivojlantirish yo'llari // Boshlang'ich ta'lim muammolari jurnali, №4.